

NB-informasjon

Til tillitsvalgte i Norges Bondelag

Nr 1 - februar 2005

Genmodifiserte organismer

Spørsmål om genmodifiserte organismer (GMO) i norsk landbruk og i matvarer opptar mange, både bønder og forbrukere. Denne utgaven av NB-informasjon tar sikte på å gi en oversikt over hva genmodifiserte organismer er og hvilken utbredelse det har i dag

Noen tror at det dyrkes genmodifiserte landbruksplanter i Norge i dag og at det foregår kloning av produksjonsdyr. I tillegg til å avlive myter og klarlegge status for GMO i dag, vil vi presentere gjeldende norsk regelverk og internasjonale avtaler på området, gjennomgå viktige problemstillinger og gi en oversikt over hva Norges Bondelag mener om genmodifiserte organismer og hvordan vi arbeider på dette området.

Ikke genmodifiserte epler fra Jølster i Sogn og Fjordane.

FOTO: MERETE STØFRING

Fakta om GMO

Hva er genmodifiserte organismer?

Genmodifiserte organismer (GMO) er levende organismer (planter, dyr, sopp eller bakterier) som har fått endret sitt arvestoff (DNA) ved hjelp av genteknologi. Genmodifiseringen kan bestå i at organismen får ekstra gener, at gener blir forandret eller at deler av eller hele gener fjernes.

Hva skiller genteknologi fra tradisjonelt avls- og foredlingsarbeid?

Genteknologi skiller seg særlig fra tradisjonelt avls- og foredlingsarbeid ved at det er mulig å flytte gener (deler av arvestoff) mellom ulike arter organismer (for eksempel ved å sette inn et gen fra en fisk i hvete for gi bedre kuldetoleranse). Genteknologien gjør det i tillegg mulig å skape og oppformere nye organismer i høyt tempo. Dette betyr i praksis at det kan være vanskelig å oppdage og forhindre utilsiktede negative virkninger før genmodifiserte organismer er tatt i bruk i stor skala.

Er det genmodifiserte organismer i norsk landbruksproduksjon i dag?

Det dyrkes ikke genmodifiserte planter i norsk landbruk, og det er ingen genmodifiserte husdyr i Norge i dag. Kloning av matproduserende husdyr har hittil vært uaktuelt. Det benyttes heller ikke genmodifiserte planter i fôr til norske husdyr. Fôrindustrien i Norge har en restriktiv holdning til GMO i tråd med landbrukets felles holdning og etterspør kun GMO-frie råvarer. Den store avhengigheten av importerte råvarer sammen med stadig større utbredelsen av genmodifisert soya, mais og oljefrø internasjonalt gjør det imidlertid umulig å unngå spor av GMO (mindre enn 0,1 %) i mange av de importerte partiene. Fortsatt sterk økning i utbredelsen av GMO på verdensbasis vil skape betydelige utfordringer for fôrindustrien fremover.

Utbredelse på verdensbasis

På verdensbasis ble det i 2004 dyrket nesten 81 millioner hektar genmodifiserte planter i 17 land. Til sammenlikning har vi ca 1 million hektar dyrket mark her i landet, hvorav 0,3 millioner hektar kornareal. Åtte land står for 99 % av dyrkingen av GMO-planter: USA 59 %, Argentina 20 %, Canada og Brasil 6 %, Kina 5 %, Paraguay 2 % samt India og Sør-Afrika 1 %.

I 2004 var:

56 % av all soya som ble dyrket genmodifisert
28 % av all bomull som ble dyrket genmodifisert
19 % av all raps som ble dyrket genmodifisert
14 % av all mais som ble dyrket genmodifisert.

Den mest vanlige genmodifiserte egenskapen er motstand mot et plantevernmiddel, dernest motstand mot et skadeinsekt og en kombinasjon av disse to. Utbredelsen er sterkt økende.

(Kilde: International Service for the Acquisition of Agri-biotech Applications - ISAAA).

Løkåker på Toten.

FOTO: ARILD KRISTIANSEN

Regelverk

Norsk regelverk for dyrking

Alle spørsmål om dyrking og annen utsetting av levende genmodifiserte organismer i miljøet reguleres av genteknologiloven. Framstilling og bruk av GMO er ikke forbudt etter genteknologiloven, men krever godkjenning.

I EU reguleres dyrking av GMO av Utsettingsdirektivet (2001/18). Gjennom EØS-avtalen får Norge alle søknader i henhold til utsettingsdirektivet til behandling her i landet. Hvis omsetning av organismen godkjennes i EU, kan den i prinsippet omsettes i alle landene innenfor EØS-området. Norske myndigheter har imidlertid anledning til å reservere seg mot omsetning hvis de mener at produktet utgjør en risiko for helse eller miljø (sikkerhetsklousulen). Den norske genteknologiloven er spesiell ved sin vektlegging av samfunnsmessig nytteverdi og bærekraftig utvikling i tillegg til kravet om etisk forsvarlighet i kriteriene for godkjenning. En tilpassning i EØS-avtalen innebærer derfor at Norge kan bruke kravene om etikk, samfunnsnytte og bærekraft som nektingsgrunnlag ved søknader om import. Mens Norge har et absolutt forbud mot gener som koder for antibiotikaresistens i næringsmidler og fôr, gjør EU en vurdering i hver sak. EU har i tillegg regler for utfasing av slike produkter.

Norge har hittil godkjent fire GMO for dyrking: Tre typer nellik og en type tobakk. Videre er fem GMO-landbruksplanter hittil forbudt i Norge: Mais, sikorissalat og tre rapstyper. I tillegg er to EU-godkjente

genmodifiserte vaksiner og en melketest forbudt i Norge. Norge har for tiden sju søknader under EUs utsetningsdirektiv (2001/18) til behandling.

Norsk regelverk for mat og fôr

Spørsmål om næringsmidler og fôrvarer som inneholder genmodifiserte organismer reguleres av forskrift om fôrvarer (fôrvareforskriften), generell forskrift for produksjon og omsetning av næringsmidler (næringsmiddelforskriften) og forskrift om merking av næringsmidler (merkeforskriften). Norge har lenge hatt et av verdens strengeste regelverk når det gjelder GMO. I april 2004 vedtok EU et nytt regelverk om GMO i fôrvarer og næringsmidler som på visse punkter går lenger enn vårt nåværende regelverk. Mattilsynet har derfor besluttet å lage et norsk regelverk som er på nivå med det nye regelverket i EU. Det gjøres ved endringer i forskriftene nevnt over.

Godkjennings- og merkeplikt

Det nye regelverket innebærer at: Fôrvarer, næringsmidler og næringsmiddelingsredienser (herunder tilsetningsstoffer, aromastoffer og ekstraksjonsmidler) som består av, inneholder eller er fremstilt på grunnlag av GMO må godkjennes av Mattilsynet. Slike fôrvarer og næringsmidler skal merkes. Dette gjelder også når DNA og protein ikke kan påvises (prosessmerking).

Unntak fra godkjennings- og merkeplikten

Produkter som er framstilt ved hjelp av GMO, men hvor sluttproduktet ikke inneholder materiale fra det opprinnelige genmodifiserte materialet må ikke godkjennes eller merkes. Dette gjelder kjøtt, melk og egg fra dyr som er føret med genmodifiserte fôrvarer eller behandlet med genmodifiserte legemidler. Videre gjelder det prosesshjelpemidler i fôr- og næringsmiddelindustri og næringsmidler/fôrvarer som er behandlet med slike prosesshjelpemidler. Det er heller ikke nødvendig å be om godkjenning eller merke ved utilsiktet eller teknisk uunngåelig tilstedeværelse av opptil 0,9 % genmodifisert materiale forutsatt at bedriften kan dokumentere dette og forutsatt at den genmodifiserte organismen er godkjent i Norge eller EU (nåværende grense er 2 %).

Sporbarhet

Den som omsetter næringsmidler eller fôrvarer med GMO skal videreformidle til neste ledd i kjeden informasjon om hver ingrediens som er produsert fra GMO. Virksomhetene skal ha systemer/prosedyrer for å identifisere hvem produktene kommer fra og hvem de videresendes til. Informasjonen skal oppbevares i fem år. Terskelverdier for utløsning av sporbarhetskravene er 0,9 %.

Internasjonale avtaler

I tillegg til nasjonalt lovverk, er Norge forpliktet av en rekke internasjonale avtaler som vi har sluttet oss til. FNs konvensjon om biologisk mangfold, også kalt biodiversitetskonvensjonen og biomangfoldkonvensjonen, er den første globale avtale som omfatter vern og bærekraftig bruk av alt biologisk mangfold. Partsmøtet (COP – Conference of the Parties) er beslutende organ for konvensjonen og kan treffe vedtak om nye regler som utfyller konvensjonen, såkalte protokoller. Hittil er det bare vedtatt én slik protokoll: Cartagenaprotokollen om handel med og bruk av levende GMO (biosikkerhetsprotokollen) som skal sikre at bruk og handel med levende GMO over landegrensene ikke skader biologisk mangfold eller helse. Cartagenaprotokollen slår fast at levende GMO skal behandles særskilt i forhold til andre produkter og at føre-var-prinsippet skal legges til grunn. Protokollen inneholder blant annet krav om forhåndssamtykke fra importlandet basert på informasjonsutveksling, prosedyrer for risikovurdering og –håndtering av levende GMO, merkeregler med mer.

FNs matvarestandardorgan Codex Alimentarius-kommisjonen er åpnet for alle medlemmer av Verdens helseorganisasjon (WHO) og FNs ernærings- og matvareorganisasjon (FAO). Codex ble opprettet for å beskytte forbrukernes helse og sikre rettferdig opptreden i handel med mat og gir standarder for trygg mat. I 1995 bestemte Verdens handelsorganisasjon (WTO) at Codex' normer skulle være referanseramme ved løsning av handelstvister, dermed har Codex rettslig betydning for WTO-medlemmer. I 2003 kom de første frivillige retningslinjene for håndtering av helserisiko ved genmodifisert mat. Retningslinjene anbefaler at det gjøres en risikovurdering av den genmodifiserte organismen før markedsføring, og anerkjenner med dette at mat produsert fra GMO er annerledes enn annen mat.

WTO skiller seg fra andre mellomstatlige organisasjoner ved at det er mulig å iverksette sanksjoner dersom en medlemsstat ikke følger avtalen. Brudd på reglene kan medføre mottiltak fra andre medlemmer gjennom en egen mekanisme for tvisteløsning. USA, Canada og Argentina klaget EU inn for WTOs tvisteløsningsmekanisme i 2003 fordi de mener at EUs restriktive GMO-politikk (midlertidig stans i godkjenning av nye GMO i perioden 1998-2004) er handelshindrende. USAs tilnærming til spørsmålet er at en genmodifisert mais er helt lik annen mais. I utgangspunktet skal Cartagenaprotokollen, som slår fast at levende GMO skal behandles særskilt i forhold til andre produkter og at føre-var-prinsippet skal legges til grunn, være likestilt med WTO. Tviestesaken vil avgjøre hvordan dette tolkes i praksis.

Sameksistens

Begrepet sameksistens omhandler problemstillinger rundt hvorvidt, og eventuelt hvordan, det er mulig å dyrke og håndtere genmodifiserte, tradisjonelle og økologisk dyrkede plantesorter side om side og ivareta produsenters og forbrukeres frihet til å velge GMO-fri produksjon og produkter. Særlig kritiske punkter er tilgang på rent såfrø, problemstillinger knyttet til pollenforurensning samt mulig sammenblanding under innhøsting, lagring, transport og videreføring. Spiring av gjenliggende GMO-frø et eller flere år etter at den genmodifiserte organismen ble dyrket, samt spredning med ville dyr og fugler, er andre kilder til forurensning.

Mattilsynet er gitt i oppdrag å utforme et norsk regelverk for sameksistens. Regelverket skal omfatte dyrking, håndtering, salg og transport av genmodifiserte vekster, samt vurdere virkemidler for å hindre utilsiktet spredning. Arbeidet startet opp i slutten av 2004 og et utkast forventes innen mai 2005.

Mange mener at den eneste måten å sikre fortsatt valgfrihet når det gjelder genmodifiserte organismer, er å opprette GMO-frie regioner. Det er tatt initiativer til å opprette GMO-frie regioner i svært mange land.

Såfrøenhet

Rene såvarer er en absolutt nødvendighet for å kunne sikre produsenters og forbrukeres frihet til å velge GMO-fri produksjon og produkt. Videre vil regelverket for sameksistens har stor betydning for om det i sin tur er mulig å overholde terskelverdier for innblanding av GMO i såfrø.

EU er i ferd med å utvikle regler som setter terskelverdier for innblanding av GMO i såvarer. Spørsmålet er kontroversielt og den endelige avgjørelsen er utsatt. Norge har, sammen med EU-parlamentet og en rekke land, bedt EU-kommisjonen om å sette grensen så lavt som mulig. Det norske standpunktet bygger på at merking ved innblanding av GMO i såvarer settes så lavt som mulig slik at det kommende regelverket sikrer forbrukernes rett til å velge GMO-frie produkter og produsentenes rett til å produsere uten GMO.

I Norge må genmodifiserte såfrø godkjennes etter genteknologiloven. Det er ingen godkjente genmodifiserte såfrø i Norge i dag. Det er i dag ingen grenseverdier for merking av utilsiktet innblanding av genmodifisert materiale i såfrø i Norge.

Hva mener Norges Bondelag?

Landbrukets organisasjoner vedtok i 1997 en felles holdning til bruk av genteknologi og genmodifiserte organismer i norsk landbruk. Vår holdning er restriktiv og avventende.

Landbruket vil ikke dyrke genmodifiserte planter til mat eller fôr eller ta i bruk genmodifiserte husdyr i matproduksjon. Vi vil forsøke å unngå bruk av genmodifiserte råvarer i fôr så lenge dette er praktisk og økonomisk forsvarlig og vil ikke under noen omstendighet benytte planteråstoff som inneholder gener som koder for antibiotikaresistens i husdyrfôr. Landbruket vil informere åpent om hvor og hvordan genteknologi anvendes i landbruk og næringsmiddelindustri. Merking av produkter tilvirket ved hjelp av genteknologi skal skje på en måte som sikrer bønder og forbrukere reell informasjon og valgmulighet.

Hva gjør Norges Bondelag?

Norges Bondelag er høringsinstans i behandling av søknader om utsetting og omsetning av genmodifiserte organismer og om endringer i regelverk som omhandler dette. Vi har også annen myndighetskontakt på området.

Videre deltar Norges Bondelag i nettverk og faglige sammenhenger for å holde oss oppdatert og for å danne allianser med andre organisasjoner der vi har felles interesser. Sammen med Norsk Landbrukssamvirke er Norges Bondelag i ferd med å gjennomgå landbrukets felles holdning til bruk av genteknologi og GMO for å vurdere om det er behov for en oppdatering.

Se www.bondelaget.no (temaside miljøspørsmål) for mer informasjon.

Kontaktperson: Pia Borg.